

ЛЕКАРИТЕ ВЪЗРОЖДЕНЦИ. СЪВРЕМЕНЕН ПОГЛЕД КЪМ ЛЕКАРИТЕ ХУМАНИТАРИСТИ ОТ ЕПОХАТА НА БЪЛГАРСКОТО НАЦИОНАЛНО ВЪЗРАЖДАНЕ

Тодор Панев

Текстът представява наблюдение върху живота и част от трудовете на лекарите хуманитаристи. Техните цели, идеали, мечти – какво е необходимо да извлечем от Възраждането ни.

Ключови думи: лекар, хуманитарист, Възраждане, буквар, енциклопедия, граматика, медицина

This text is an observation on the life and works of the Bulgarian doctor-humanists from the period of the Bulgarian national Revival. Their aims, ideals, dreams – examples in the past that could be brought into the future.

Key words: Doctor, humanist, Bulgarian national Revival, primer, encyclopedia, grammar, medicine

В историята на Българското национално възраждане (от втората половина на XVIII в. до освобождението на България – 1878 г.) има много светли имена на медици, които са преди всичко хуманисти, т.е. поставящи човека в центъра на своите мисли и дейности. Лекарите хуманитаристи са по-особена категория личности, защото към своя хуманизъм и медицинска подготовка те прибавят знанията си в областта на хуманитарните науки (древни и съвременни езици, литература, история, философия, изкуство). Медицината обогатява тези личности, като им дава задълбочена представа за Хомо сапиенс – за неговата анатомия, физиология, биохимия, болестни изменения, състояние на психиката му. По такъв начин лекарите хуманитаристи придобиват наистина широко познание за човека и заобикалящия го свят.

Този факт се отчита както през периода на Българското национално възраждане, така и днес. Но има и съществена разлика във времето. Тя е резултат от степента на научното развитие. Новите технологии, откритията в областта на генетиката, имунологията, трансплантологията и много други науки изискват изключително тясна специализация от лекаря. Ако той се стреми да постигне

връх в своята област в съвременния XXI в., трябва да направи избор – да бъде специалист в хуманитарната или в медицинската наука. През епохата на Българското национално възраждане обаче е имало възможност за паралелно развитие и за постижения в няколко сфери.

Ярко доказателство за това е делото д-р Петър Берон (Ванков 2003). След като през 1826 г. учи философия в Хайделберг, а през 1831 г. се дипломира като лекар в Мюнхен, д-р Берон защитава дисертация в областта на акушерството и гинекологията и изобретява уред – специален тазомер, чрез който може да се обезопаси процеса на раждането. Ученият публикува едновременно медицински, естественонаучни и философски съчинения. Владее 9 езика и написва повече от 20 големи научни труда. Типичен пример за това как медицината помага на лекаря хуманист, е прочутият „Буквар с различни поучения“, получил името „Рибен буквар“, както е известно, поради изобразения на корицата делфин. Според изследванията на проф. Христо Големанов в раздела „Человек“ на „Рибния буквар“ за първи път в нашата възрожденска книжнина срещаме печатан текст, посветен на здравето и неговото опазване (Големанов 1964). Ако анализираме съдържанието на „Рибния буквар“, ще открием още едно първенство на д-р Берон – той поставя въпроса за въвеждане на здравно обучение в школските програми. За съжаление, днес в българските училища няма отделен предмет по здравно възпитание. То е превърнато в добавъчен елемент към някои предмети или се провежда крайно неефективно в часа на класния. И още един факт от „Рибния буквар“ – в предисловието му авторът съветва учениците да правят излети сред природата – „на поляната“, „да си поиграят“, както пише той. Това виждане напълно съответства на съвременните български и световни стратегии за здравословен стил на живот. И е поредно потвърждение на извода, който проф. Никола Запрянов прави в „История на българската медицина“ (Запрянов 2009) – „... д-р Петър Берон е връх на българската научна мисъл през Възраждането“. Според друг автор – д-р Радка Каймакчиева (Стефанов 1980), „... д-р Петър Берон е обогатил не само българската наука и култура, но е внесъл съизмеримост между нея и европейската и е наложил своя авторитет и престиж на учен от международен мащаб“. Всеизвестно е, че лекарите, включително лекарите хуманисти, активно участват в обществения живот. В епохата на нашето Национално възраждане това участие е наситено с идеализъм.

Светъл пример за това е д-р Никола Савов Хаджилиев, с прозвище Пиколо. Той е лекар и поет, автор на патриотични поеми, участник в революционната организация „Филики етерия“, която се бори за свободата на Гърция. Д-р Пиколо преподава философия в Йонийската академия на остров Корфу. След Кримска-

та война (1853–1856) се включва в съзаклятие на емигранти от Букурещ, които обсъждат въпроса за създаване на Българско княжество в Добруджа, независимо от Османската империя. Принуден е да се пресели в Париж. Там получава от френския крал Луи Филип I право на медицинска практика във Франция като чужденец – едно рядко благоволение от страна на монарха. Лекарят бунтар не успява да се върне в родината си. На предсмъртния си одър големият европейски елинист и общобалкански деец, филологът и общественикът д-р Никола Пиколо мисли за България, за просветата и бъдещето ѝ. Със завещанието си оставя значителната сума от 12 000 франка на училищата във Велико Търново и 1 500 франка на търновската черква „Успение Богородично“.

Днес тези факти пораждат въпроси: в момента колко от лекарите у нас, участващи активно в политическия живот на страната, са способни на благотворителност и защо всяка година около 60 на сто от новозавършилите медици заминават да работят в чужбина, без намерие да се върнат в родината си. Това са данни от последни статистики, съобщени на 10 ноември 2014 от в. „Телеграф“, който цитира думи на ректора на Медицинския университет в София – член-кореспондент проф. Ваньо Митев¹. В друга публикация на в. „Труд“² се подчертава, че всеки втори студент у нас учи за безработен. Близко 46% от наетите висшисти заемат позиции, за които не се изисква висше образование. Изводът е, че огромна част от парите, вложени от държавата за обучението ни, изтичат безвъзвратно. При това благотворителността на отделни хора в момента не може да компенсира липсата на средства за различни сектори на обществото ни. Например в здравната система благотворителността няма силата да задоволи нуждите на близо 2 милиона здравнеосигурени българи. А потъпкването на елементарните етични правила, за което всекидневно ни информират медиите, отваря пропаст между лекари и пациенти. Безспорно – необходими са реформи, но е нужно и етично възпитание, в което съществен дял се полага на историята.

Друга ярка личност от епохата на нашето Възраждане е д-р Иван Селимински – човек с широки интереси, енциклопедист просветител, общественик и учен. Той е един от най-видните български представители на елинистичната интелигенция и голям народен будител. Народополезната му дейност обхваща следните етапи: участие в Гръцкото въстание (1821–1822); откриване на частно елино-българско училище, организиране на тайно „Народно братство“ в Сливен. Д-р Селимински става доброволец в Руско-турската война (1828–1829), а

¹ Преглед на в. „Телеграф“, <economy news.bg>, [10 11 2014].

² Всеки втори у нас учи за безработен, <www.trud.bg/Article.asp@ArticleId = 3122853>.

по-късно е батальонен лекар в Кримската война (1853–1856). Занимава се с учителска дейност в Букурещ и други румънски градове. С лични средства изгражда светски училища и създава румъно-българска печатница в Браила. Цели 40 години д-р Селемински лекува безплатно българските бежанци във Влашко и Бесарабия, като раздава цялото си състояние за тях и народната просвета. Накрая заболява и умира в пълна самота и бедност. Може би сега изглежда нерационално и старомодно да се самораздаваш по този начин, но е факт, че в Сливен признателните съграждани на д-р Селимински са нарекли своята болница с неговото име. Факт е, че българите не са безпамятни за стореното добро от лекаря хуманитарист. Как си обясняваме това? Особеност на нашето Възраждане е, че при тежките условия, когато българската държава не съществува, когато липсва политическа свобода и отсъстват културни институции, духовното освобождаване на нашия народ фактически изпреварва юридическото (Стефанов 1980). За тази духовност не са решаващи нито войни и въстания, нито тежки реформи и декрети. Тя понякога е потисната, но със сигурност е закодирана в гените ни и вярвам, че не са нужни много усилия, за да се прояви.

Представата за българските лекари хуманитаристи не би била пълна, ако не споменем делото на особено активния лекар енциклопедист, изявявал се предимно като журналист и книжовник. Това е д-р Иван Богоров. Той е издател на първия български вестник („Български орел“), първото ни икономическо списание („Журнал за наука, занаят и търговия“), първия ни фолклорен сборник („Български народни песни и пословици“), първия български пътепис („Няколко дена разходки по българските места“, първия „Френско-български речник“. Автор е на „Първичка българска граматика“ и на първата здравнопросветна книга „Селският лекар“. Няма никакво съмнение, че са нужни смелост и самопожертвование, за да си автор на толкова много първи неща.

Огромна заслуга на д-р Богоров е и неговото словотворство. Не всички посочени от лекаря думи, макар точни и благозвучни, влизат в употреба (например „денникар“, вместо „журналист“), но други слова, сътворени от д-р Богоров, използваме всекидневно като „часовник“, „чакалня“, „деец“, „дейност“, „цветарник“. Родолюбивият българин страстно воюва против затлачването на езика ни с чуждици и най-горещо се обявява срещу подмяната на българския език с гръцкия. *„Не са е минало много време, откак ний учените бяхме гърци и са срамувахме да се наречем българи. – пише той. – Ний са учехме на гръцкият език и не поглеждахме никак българский“*. Вярно е, че модерните технологии, необходимостта от активно ползване на чужди езици, новите възможности за общу-

ване, промениха начина ни на писане. Наложиха по-кратки изречения, отвориха врата за нови термини. Това е типично за модерното време, но едновременно с полезните новости наш дълг е да воюваме с езиковите пошлости, с паразитните чуждици, с неблагозвучните заемки, измествачи красиви български думи и така обричащи ги на забравата. Нака си признаем – когато ни поздравяват с чуждото „Хай“, вместо със съдържателното „Здравей“ или ни изпращат електронно съобщение, написано с т.нар. шльокавица, дали изобщо мислим за д-р Богоров? Най-често – не, но вярвам, че познаването на неговото творчество ще промени много неща в писането и общуването ни.

Лекари хуманитаристи са ни много нужни днес, когато в процеса на глобализация има риск да се отдалечим от корените си и да загубим себе си. Историческата ни памет не бива да се ограничава с това кой ден е празник и кой не е, а трябва да бъде изпълнена с идеалите, изградени от личности, каквито са лекарите възрожденци.

Библиография

- Ванков 2003*: Ванков, Н. <<http://litenet.bg/publish10/nvankov/pberon.htm>>, Петър Берон, Издателство LiterNet, 2003.
- Големанов 1964: Големанов, Х. Възрожденската медицинска книжнина. София: Медицина и физкултура, 1964.
- Запрянов 2009: Запрянов, Н. История на Българската медицина. Т. 1. В. Търново: „Абагар“ АД, 2009, 72–79.
- Стефанов 1980*: Стефанов, В. Българската медицина през Възраждането. София: Медицина и физкултура, 1980.